

بررسی داستان و عناصر آن
در مقامات حریری

محمد حسین کاکوئی

شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۳۲۶-۰۴-۶
شماره کتابشناسی ملی	۳۳۹۷۲۶۶
سرشناسه	کاکویی، محمدحسین، ۱۳۵۲
عنوان قراردادی	المقامات الحریریة، فارسی، برگزیده، شرح
عنوان و نام پدیدآور	بررسی داستان و عناصر آن در مقامات حریری / تألیف محمدحسین کاکویی
مشخصات نشر	تهران: نشر انتخاب، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری	۱۵۸ ص.
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه به صورت زیرنویس
موضوع	حریری، قاسم بن علی، ۴۴۶ - ۵۱۶ هـ.ق. المقامات الحریریة -- نقد و تفسیر
موضوع	داستان های غربی -- قرن شق
موضوع	داستان -- سه اصلی، طرح و غیره
موضوع	داستان نویسی
شناسه افزود	حریری، قاسم بن علی، ۴۴۶ - ۵۱۶ هـ.ق. المقامات الحریریة، برگزیده، شرح
رده بندی کنگره	۴۰۴۷۲۶۶ / ۳۰۸ / ۱۳۹۲
رده بندی دیویی	۷۸۳۴۰۸۸۹۲

بررسی داستان و عناصر آن در مقامات حریری

محمد حسین کاکویی

ام کلتوم یدالتهی باغلوئی

ویراستار

موسسه مهرداد

حروفچینی

موسسه مهر

چاپ و صحافی

اول ۱۳۹۳

چاپ

۱۰۰ جلد

شمارگان

۷۰۰۰ تومان

قیمت

۹۷۸-۶۰۰-۷۳۲۶-۰۴-۶

شابک

نشر انتخاب

ناشر کتاب های دانشگاهی

خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری، شماره ۱۲۶، طبقه چهارم

nashreentekhab.com

nashreentekhab@gmail.com

فهرست مطالب

موضوع

صفحه

۸	مقدمه
۱۱	فصل اول: داستان و عناصر آن
۱۱	۱-۱ سخنی در باره داستان
۱۳	۲-۱ ادبیات داستانی
۱۳	۱-۲-۱ داستان
۱۴	۲-۲-۱ قصه (Tale)
۱۵	۳-۲-۱ قصه‌های عامیانه (الفصل الشعبية) (Folk Tale)
۱۵	۴-۲-۱ حکایت
۱۶	۵-۲-۱ رمانس (Romance)
۱۶	۶-۲-۱ رمان (الرواية) (Novel)
۱۷	۷-۲-۱ رمان پیکارسک (picaresque Novel)
۱۸	۸-۲-۱ داستان کوتاه (القصة القصيرة) (Short story)
۱۹	۹-۲-۱ داستانک (الأقصوصة) (short short story)
۱۹	۳-۱ عناصر داستان
۱۹	۱-۳-۱ پیرنگ (الحبكة) (Plot)
۲۰	۱-۱-۳-۱ انواع پیرنگ
۲۰	۱-۱-۱-۳-۱ پیرنگ باز یا گسسته: (الحبكة المفككة)، (Open Or Loose Plot)
۲۱	۲-۱-۱-۳-۱ پیرنگ بسته یا منسجم: (الحبكة المتماسكة اوالمحكمة) (Closed Or Organic Plot)
۲۱	۲-۳-۱ ارکان پیرنگ
۲۲	۱-۲-۳-۱ آغاز داستان (البداية) (Opening)
۲۲	۲-۲-۳-۱ گره افکنی (العقدة الفنية) (Complication)
۲۲	۳-۲-۳-۱ کشمکش (التضارب و التعارض و الصراع)، (Conflict)
۲۳	۴-۲-۳-۱ دروایی یا هول و ولا یا تعلیق (التعليق أو المماطلة) (Suspense)
۲۳	۵-۲-۳-۱ بحران (الأزمة) (Crisis)
۲۴	۶-۲-۳-۱ نقطه اوج یا بزنگاه (الذروة أو تفاقم الأزمة) (Climax)
۲۴	۷-۲-۳-۱ گره کشائی (حل العقدة) (Denouement Or Resolution)
۲۵	۸-۲-۳-۱ پایان داستان (سرانجام داستان) (النهاية)
۲۶	۲-۳-۱ شخصیت (الشخصية) (Character)

۲۷	 ۱-۲-۳-۱ انواع شخصیت
۲۷	 ۱-۱-۲-۳-۱ شخصیت ایستا: (Static Character)
۲۷	 ۲-۱-۲-۳-۱ شخصیت پویا: (Developing Or Dynamic Character)
۲۸	 ۳-۱-۲-۳-۱ شخصیت ساده (المسطحة أو البسيطة): (Flat Character)
۲۸	 ۴-۱-۲-۳-۱ شخصیت جامع (الشخصية المعقدة): (Round Character)
۲۸	 ۲-۲-۳-۱ شخصیت پردازی و شیوههای آن (رسم الشخصيات) (characterization)
۲۹	 ۳-۲-۳-۱ پروتوتیپ (ریش شخصیت) Proto Type
۳۰	 ۴-۲-۳-۱ شیوه های شخصیت پردازی
۳۰	 ۱-۴-۲-۳-۱ روش مستقیم (الطريقة المباشرة أو التحليلية)
۳۰	 ۲-۴-۲-۳-۱ روش غیر مستقیم (طريقة غير مباشرة، أو الطريقة التمثيلية)
۳۱	 ۳-۳-۱ زاویه دید: (العرض القصصی) (Point Of View)
۳۱	 ۱-۳-۳-۱ زاویه دید درونی یا اول شخص یا من روایتی (First Person Point Of View)
	 ۲-۳-۳-۱ زاویه دید بیرونی یا دانای کل یا زاویه دید سوم شخص (Omniscient Point Of View
۳۲	 Third Person Point Of View
۳۳	 ۳-۳-۳-۱ زاویه دید دانای کل محدود: (Limited Omniscient Point Of View)
۳۴	 ۴-۳-۳-۱ زاویه دید نمایشی یا عینی (Dramatic Or Objective Point Of View)
۳۴	 ۴-۳-۱ گفتگو (الحوار) (Dialogue)
۳۶	 ۱-۴-۳-۱ گفتگوی بیرونی
۳۶	 ۲-۴-۳-۱ گفتگوی درونی
۳۶	 ۱-۲-۴-۳-۱ تک گویی درونی (الحوار الداخلي) (Interior Monologue)
۳۷	 ۲-۲-۴-۳-۱ تک گویی نمایشی (الحوار المسرحی) (Dramatic Monologue)
۳۷	 ۳-۲-۴-۳-۱ حدیث نفس یا خودگویی (الحوار مع النفس) (Soliloquy)
۳۷	 ۵-۳-۱ حادثه
۳۸	 ۶-۳-۱ صحنه
۳۹	 ۱-۶-۳-۱ وظایف صحنه
۳۹	 ۷-۳-۱ موضوع، مضمون، درونمایه، پیام
۴۰	 ۱-۷-۳-۱ موضوع (Subject or Topic)
۴۰	 ۲-۷-۳-۱ مضمون یا درونمایه (Them)
۴۱	 ۸-۳-۱ لحن (Tone)
۴۱	 ۹-۳-۱ آهنگ داستان (الایقاع) (Rhythm)
۴۱	 ۱-۹-۳-۱ آهنگ
۴۲	 ۲-۹-۳-۱ آهنگ داستان

۴۳	۱۰-۳-۱ سبک (الاسلوب، الوسيلة الأدبية) (Style).....
۴۴	۱۱-۳-۱ حقیقت مانندی یا حقیقت نمائی (Verisimilitude).....

فصل دوم: داستان در ادبیات عربی..... ۴۵

۴۵	۱-۲ قصه در لغت.....
۴۶	۲-۲ پیدایش داستان و تطور آن.....
۴۸	۳-۲ قصه‌های قدیم عرب.....
۴۹	۱-۳-۲ قصه‌های قدیم عرب تا صدر اسلام.....
۴۹	۲-۳-۲ قصه‌های قدیم عرب از صدر اسلام تا آغاز عصر عباسی.....
۵۱	۳-۳-۲ قصه‌های قدیم عرب و انواع آن در عصر عباسی.....
۵۴	داستانهای این دوره را میتوان به گونه زیر دسته بندی کرد.....
۵۵	۴-۲ ادبیات داستانی در عصر وسط.....
۵۶	۱-۴-۲ ادبیات داستانی در عصر مماليك.....
۵۸	۲-۴-۲ ادبیات داستانی در عصر عثمانی.....

فصل سوم: مقاله‌نویسی در ادبیات عربی..... ۶۱

۶۱	۱-۳ مقامه در لغت.....
۶۳	۲-۳ مقامه در اصطلاح.....
۶۴	۳-۳ ابداع مقامات.....
۶۶	۴-۳ سیر پیدایش فضای مناسب برای خلق مقامات.....
۶۷	۵-۳ آرائی پیرامون مبدع مقامات.....
۶۹	۶-۳ ویژگی مقامات.....
۷۰	۷-۳ بدیع الزمان همدانی.....
۷۱	۸-۳ حریری.....
۷۲	۱-۸-۳ علت نگارش مقامات توسط حریری.....
۷۳	۲-۸-۳ آثار حریری.....
۷۳	۹-۳ تطور مقامات.....
۷۵	۱۰-۳ تأثیر مقامات.....
۷۶	۱-۱۰-۳ تأثیر مقامات در ادبیات جدید عربی.....
۷۸	۲-۱۰-۳ تأثیر مقامات در ادبیات غربی.....

۸۱	فصل چهارم: داستان و عناصر آن در مقامات حریری
۸۱	۱-۴ دیدگاههایی در باره داستانهای مقامات
۸۲	۲-۴ داستان در مقامات حریری
۸۴	۳-۴ مقایسه‌های بین مقامات همدانی و مقامات حریری
۸۷	۴-۴ عناصر داستانی در مقامات حریری
۸۷	۱-۴-۴ عنصر پیرنگ در مقامات حریری
۸۹	۱-۴-۴ ۱-۱-۴-۴ ارکان پیرنگ
۸۹	۱-۴-۴ ۱-۱-۴-۴ آغاز و مقدمه
۹۲	۱-۴-۴ ۲-۱-۴-۴ گره افکنی
۹۴	۱-۴-۴ ۳-۱-۴-۴ کشمکش
۹۶	۱-۴-۴ ۴-۱-۴-۴ تشویق و تعلیق
۹۸	۱-۴-۴ ۵-۱-۴-۴ بحران
۹۹	۱-۴-۴ ۶-۱-۴-۴ نقطه اوج یا بزنگاه
۱۰۱	۱-۴-۴ ۷-۱-۴-۴ گره‌گشایی
۱۰۴	۱-۴-۴ ۸-۱-۴-۴ پایان داستان
۱۰۸	۲-۴-۴ شخصیت و شخصیت پردازی در داستانهای مقامات حریری
۱۱۴	۲-۴-۴ ۳-۲-۴-۴ شخصیت‌های فرعی
۱۱۶	۲-۴-۴ ۴-۲-۴-۴ شخصیت پردازی
۱۱۹	۲-۴-۴ ۵-۲-۴-۴ پروتوتیپ (پیش شخصیت) شخصیتها در داستانهای مقامات حریری
۱۲۰	۲-۴-۴ ۳-۴-۴ زاویه دید
۱۲۳	۲-۴-۴ ۴-۴-۴ گفتگو
۱۲۹	۲-۴-۴ ۵-۴-۴ حادثه
۱۳۴	۲-۴-۴ ۶-۴-۴ صحنه
۱۴۰	۲-۴-۴ ۷-۴-۴ موضوع و انواع آن در داستانهای مقامات حریری
۱۴۴	۲-۴-۴ ۸-۴-۴ درونمایه
۱۴۵	۲-۴-۴ ۹-۴-۴ لحن
۱۴۶	۲-۴-۴ ۱۰-۴-۴ آهنگ
۱۴۷	۲-۴-۴ ۱۱-۴-۴ سبک
۱۵۰	۲-۴-۴ ۱۲-۴-۴ حقیقت ماندی
۱۵۳	فهرست منابع
۱۵۷	منابع اینترنتی

داستان همواره نقش مهمی را در زندگی بشر داشته و دارد و افکار و اندیشه‌ها را قابل قبول‌تر و مؤثرتر القاء می‌کند. با انعطاف و ظرفیتی که داستان دارد، موضوعات زیادی را در خود جای می‌دهد، می‌پرورد و به مخاطبان خود تحویل می‌دهد. داستان زمینه‌ای را فراهم می‌کند تا خواننده آنچه را که دوست دارد در زندگی واقعی تجربه کند اما امکان وقوع آن نیست، با تکیه بر قوه خیال خود آنگونه که سازگار ذوق اوست تجربه کند. برخی از داستانها که آمیزه‌ای بین خیال و واقع هستند پیوسته با اتکاء بر این دو بال نیرومند خواننده را در اوج رویاها پرواز می‌دهد تا از بالا بر همه داستان اشراق داشته باشد در حالیکه خود را در وسط داستان نیز حس می‌کند. این قدرت داستان به خاطر محدودیت فضای رویای مخاطبان گذشته محدود بود و به اندازه توان تخیلشان آنها را حرکت می‌داد اما به تدریج با افزایش قدرت انسان در همه ابعاد زندگی، داستانها نیز با قدرت بیشتر ظاهر شدند تا او را همراهی کنند، یعنی پیوسته با زمان حرکت کردند.

سیر تغییر و تحول، در داستانهای عربی نیز قابل مشاهده است چرا که در دوران زندگی ساده جاهلیت داستانهای آنها در بن مایه‌های ضرب المثلها، ماجراهای جنگها و غارتها و مانند آن خلاصه می‌شد و کم و کم با آشنا شدن با اسلام و داستانهای قرآن و دیگر تمدنها، رشد فزاینده‌ای یافت هرچند که در برهه‌هایی دارای ضعف و رکود هم شد. این داستانها در عصر عباسی - عصر شکوفایی علوم - شکوفا شد و جنبه‌های مختلف آن عصر را به نمایش گذاشت. یکی از آثار داستانی این عصر مقامات است که با توجه به شرایط حاکم، به وسیله اندیشه بدیع الزمان همدانی متولد شد، با نهرهای جاری عصر عباسی آبیاری شد و با باغبانی حریری به ثمر نشست به گونه‌ای که مقامات او مهمترین اثر مقامه نویسی در ادبیات عربی قرار گرفت که جریان خروشان مقامه نویسی با آن شروع شد و بسیاری از ادبای مشرق و مغرب به آن روی آوردند و روایت کردند و تعلیم دادند و از این طریق وارد زبانهای دیگر شد و ادبیات آنها را تحت تأثیر قرار داد.

آنچه که این تحقیق را بر آن داشت تا مباحثی را پیرامون مقامات حریری ارائه دهد؛ یکی بررسی اجمالی موضوع، به عنوان تحقیق کلاسی در ادبیات تطبیقی، بود که ابهاماتی را از مقامات، مانند چگونگی پیدایش، سبک نگارش و تطور مقامات، برای اینجانب روشن ساخت. دیگری، شیوه داستانی آن و توجه فراوان ادبا در داخل و خارج سرزمین عرب زبانان است چرا که اگر صرفاً زبان حریری در نگارش مقامات ملاک بود، نمی‌توانست در دیگر زبانها جایی برای خود باز کند و یا اگر صرفاً حکایاتی سرگرم کننده بود، فقط برای مردمان عصر خودش مفید بود و نمی‌توانست تا دوره نهضت ادبی، سبک و شیوه خود را حفظ کند و یا اگر بی توجه به داستان بود نویسندگان عصر نهضت برای مقابله یا معارضة با موج داستانهای غربی هیچگاه آنرا ملاک کار خود قرار نمی‌دادند، لذا این تحقیق بر آن شد تا علت

این توجه و عنایت را در بعد داستانی آن بررسی کند و چگونگی داستان پردازی آن را تشریح نماید. علت دیگری که موضوع کار را مقامات حریری قرار داد این بود که احساس می‌شد مقامات حریری از رابطه‌ها و پیوندهای دراماتیک (نمایشی) محکم‌تر و منسجم‌تر، سبکهای بلاغی استوارتر و موضوعات غنی‌تری نسبت به همنوعان خود برخوردار است.

برای انجام این تحقیق در ابتدا، موضوع ساده می‌نمود؛ اما با برداشتن گام نخست برای تهیه منابع مورد مطالعه، مشخص شد که کار دشواری است. منابع عربی که به داستان و عناصر آن پرداخته باشند، بسیار محدود بود لذا بیشتر از منابع فارسی استفاده شد. این منابع بیشتر در فصل یک مورد استفاده قرار گرفت چون به بیان مفاهیم کلی در باره داستان و عناصر آن پرداخت و در حقیقت جمع‌بندی تعاریفی است که برای هر یک از عناصر داستان ارائه شده است، تا با توجه به آنها کار اصلی در فصل چهارم انجام گیرد.

این طرح، کار خود را در چهار فصل به انجام رساند:

در فصل اول به بیان تعاریف و ویژگی‌های انواع داستانی و عناصر آن پرداخته شد و هر یک از آنها به صورت گذرا و اشاره‌ای و در حد آشنایی ارائه گردید. در قسمت انواع داستان، فقط به انواعی اشاره شده است که ممکن است تناسبی با مقامات داشته باشد تا از این طریق جایگاه مقامات در میان این آثار داستانی مشخص گردد. از انواع رمانها نیز فقط به رمان پیکارسک - که توضیح آن در فصل اول خواهد آمد - اشاره شد زیرا هم از نظر شخصیت و هم از موضوع و محتوا، شباهت زیادی به مقامات دارد. از آنجا که بحث اصلی پیرامون مقامات است به همین دلیل، در بحث عناصر داستانی، سعی شد تا به آنچه که برای کار در فصل چهارم مفید است، اکتفا شود و از جزئیات و پیچ و خم‌های زیادی که هر یک از آنها دارند، صرف نظر شود.

در فصل دوم به سیر داستانی ادبیات عربی تا آغاز عصر نهضت که شروع نگارش داستانهای نوین است پرداخته شد. در این فصل سعی شد به روند حرکت داستان نویسی بویژه در عصر عباسی، اشاره شود زیرا موضوع کار یعنی مقامات حریری اثری مربوط به همین عصر است و ویژگی‌های آنرا نمایان می‌سازد. با بررسی این دوره مشخص می‌شود که داستان همانند علوم دیگر رشد کرد و علی‌رغم نظر برخی افراد که قائل به ضعف ادبیات داستانی عربی هستند، این عصر، آکنده از انواع داستانهاست و به خاطر ظرفیت زیاد داستان، دیگر علوم نیز برای تفهیم بهتر، با زمینه داستانی ارائه شدند.

برای نگارش این فصل کتب مختلف عربی که در این زمینه کار کرده بودند مورد بررسی قرار گرفت و آنچه که به واقع نزدیک‌تر بود، به نگارش در آمد.

فصل سوم به معرفی مقامات اختصاص یافت. توضیحات لغوی و اصطلاحی، عوامل پیدایش و نیز نظرات مختلف پیرامون ابداع آن مورد بحث قرار گرفت. جریان مقامه نویسی و تطور آن تا عصر نهضت به صورت مجمل و گذرا آمده است و توضیحات مفصل به منابع ارجاع داده شده است. جمع‌بندی این

فصل به خاطر وجود نظرات بسیار زیاد و متفاوت و متناقض پیرامون تمام جوانب مقامات، زمان و حوصله زیادی را به خود اختصاص داد.

فصل چهارم، بخش اصلی کار است و تمام وظیفه و سنگینی کار در این قسمت قرار گرفته است. برای نگارش این فصل، منبعی در دسترس نبود و صاحب نظرانی هم که در این خصوص حکمی را صادر کرده بودند، بسیار کلی و محدود به یکی دو عبارت می‌شد و غالباً یک جنبه و متمرکز بر یک بعد بود، لذا این فصل با بهره‌گیری از فصلهای پیشین، تهیه و تنظیم شد. برای این کار ابتدا تک تک مقامات، مورد بررسی قرار گرفت و نقاط قوت و ضعف آنها با توجه به آموزه‌های فصلهای گذشته استخراج شد و سپس همه آنها با هم مقایسه و بررسی شد تا حکمی در خور مقامات به آنها تعلق گیرد. در این تحقیق از منابع متعددی استفاده شده است اما در میان آنها سه منبع بیشترین نقش را در شکل‌گیری و سامان‌یابی این تحقیق داشتند که به ترتیب عبارتند از "شرح مقامات حریری" از ابوالعباس شریسی، "عناصر داستان" و "ادبیات داستانی" از جمال میر صادقی و دو کتاب "دراسات فی القصة والمسرح" و "محاضرات فی القصص فی الادب العربی ماضیه و حاضره" از محمود تیمور.

این تحقیق نشان می‌دهد که پرداختن به آثار کهن هیچگاه خالی از لطف نخواهد بود زیرا هم سبب آشنایی بهتر نسل جدید با نسل قدیم و یافتن پیوندهای میان آنها می‌شود و هم درک و فهم نسل جدید را نسبت به آنها آسان‌تر می‌کند. لذا با فهم بهتر آنها می‌توان ادبیات نو را پربارتر کرد و نقصهای آنرا جبران نمود.

امید است این تلاش، چراغ راهی برای شناخت بهتر مقامات حریری و انگیزه‌ای برای بررسی ادبیات قدیم باشد و همت پیوندگان را بیشتر و بیشتر برانگیزد.